

EŞDİZİM TERİMİ

Dil, çevre, kültür ve toplumun ortak ürünü olarak coğrafyanın, milletlerin maddi ve manevi varlıklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Dile zenginlik katan sözcük, tabir, deyim, atasözü gibi unsurlar geçmişten miras kalan zenginliklerdir. Dilin esası olan sözcükler ne kadar yerinde kullanılırsa sonuç o kadar başarılı olur. Her şeyin yerli yerinde olduğu bir mekan gibi sözcüklerin doğru kullanımı da söze, gözü ve ruhu dinlendiren akıcılık katar. Sözcüklerin anlamını kullandıkları kelime birliktelikleri, bağlam ve gramatik yapıların belirlediği gerçeği dilbilimin üzerinde durduğu konular arasındadır. Bu temel ilkeler son dönem dil çalışmalarında çokça üzerinde durulan konular arasındadır. Sözcüklerin birlikteliklerini inceleyen eşdizim, anadil kullanıcıları dahil yabancı dil öğrenenler için de önem arz eden bir durumdur. İster bilimsel bir metin, ister edebi bir yapıt, isterse basında yer alan bir haber veya makale olsun okuyucunun karşına her zaman bu türden dil yapılarının çıktığı aşikârdır. Bu tür kullanımlara yer veren sözlükler okuyucuya önemli bir kolaylık sağlayacaktır. Konunun önemi asırlar öncesinden Arap dilciler tarafından fark edilerek, dilin doğru kullanımına dikkat çeken sözlük örnekleri hazırlanmıştır. Günümüze gelindiğinde batıda yazılan eşdizim sözlüklerine kıyasla Arapça eşdizim sözlükleri yazılmakta geç kalındığı söylenebilir.¹

Farklı bilimsel alanlara ait eserlerde, güncel yazılı ve görsel kaynaklarda çok sayıda eşdizim yapısına rastlanır. Dili doğru anlamanın ve yerinde kullanmanın önemine binaen son zamanlarda, eşdizim çalışmalarına ilginin arttığını gözlemlenir. Dilciler, konuyla ilgili Arapça sözlükler hazırlanmasının önemini vurgulamaktadırlar. Hazırlanacak sözlüklerin mevcut Arapça sözlüklerden farklı bir yere sahip olacaktır. Ahmet Muhtar Ömer, Temmâm Hassan, Muhammed Hamase Abdullatif, Ali el-Kâsimî gibi dilcilerin eserlerinde eşdizim konusuna dikkat çektikleri görülür. Örneğin, Ahmed Muhtar Ömer'in hazırladığı ve katkı sağladığı sözlüklerde bu tür yapılara geniş yer verdiği görülür. Aynı şekilde el-Kâsimî'nin editörlüğünü yaptığı *el-Mucemu'l-Arabî el-Esâsî* adlı sözlük eşdizim kullanımlarının sıklığıyla dikkat çeker.

Arapçada Eşdizim Yapıları

---

¹ Ali, el-Kâsimî, el-M'ucemu'l-Arabî el-Uhâdî'l-Luga li'n-Nâtikîne bi'l-Lugâti'l-Uhrâ, *el-Lisânu'l-Arabî*, Rabat, 1978, 16:2, s.13

Eşdizim terimi İngilizcede *collocation* terimiyle ifade edilirken Arapçada ilgili terimin karşılığın noktasında bir birlik yoktur. Arapçada eşdizimin karşılığı olarak *مصاحبة* *بِتَضَامِ تِلَازِمِ مِصَاحَبَةِ* terimleri kullanılmaktadır. Sayılan terimler içerisinde *مصاحبة* teriminin daha doğru bir kullanım olduğu söylenebilir. Arapça kaynaklarda bu terim öne çıkar.² *Musahabe* kelimesinin, eşlik etmek, birbirini gerektirmek anlamları vardır.³ Terimsel olarak eşdizim, dilde farklı bağlamlarda sürekli birlikte kullanılan iki veya daha fazla kelimedenden oluşan daimi birlikteliktir. Genellikle **isim sıfat** (ثقفة عمياء – blind confidence – aşırı güven), **fiil isim** (يستل سيفاً – draw a sword – kılıç çektir), **tamlama** (هجرة العقول – brain drain – beyin göçü) gibi yapılarda gelir.

Eşdizimlerde sözcüklerin birlikteliği kadar dizilişleri de önemlidir. Öyle ki sözcüklerin dizilişi bozulduğunda anadil kullanıcılarına doğal gelmeyecektir. Türkçede gece gündüz çalışıyorum cümlesindeki “gece gündüz”, Arapçada ليلا ونهار, İngilizcede “day and night” şeklinde kullanılmaktadır.⁴ Gramer dışında sözcüğü tanımayı ve tanımlamayı sağlayan eşdizim yapılarıdır.⁵ Arapçada eşdizimli sözcükler isim+fiil, fiil+fiil, fiil+isim, isim+isim, isim+sıfat, fiil+ilgeç, fiil+zarf, isim+ilgeç+isim, sıfat+zarf, girişik tamlama ve cümle gibi çeşitli dilbilgisel konumlarda kullanılabilir.

Fiil+isim birlikteliği: Bu dizilişte isim fail veya mef’ul bih olarak gelir. اشتد أفادت الأنباء, انخفض السعر (işleri birlikte yaptı), تبادل الأعمال (gücü arttı), عوده (haberler ifade etti), شوهت الصورة (imajı zedelendi), قدم وعودا (vaatlerde bulundu), أحل أكتنف الغموض (savaşa girdi), خاض المعركة (ilerleme sağladı), أحرز تقدما (barışı sağladı), (belirsizliğe büründü), انتهز الفرصة (fırsatı iyi değerlendirdi), يكسب ثقة (güven kazandı), يبدل جهدا (çaba sarfetti), يلقن درسا (ders verdi), يستل سيفاً (kılıç çektir), شن هجوما (saldırı düzenledi), حزم أمره (kararını netleştirdi), ألقى الضوء عليه (ışık tuttu), يعقد صفقة (pazarlık yaptı), أعطى الضوء الأخضر (yeşil ışık yaktı), يسجل رقما قياسيا (rekor kırdı), تعاطى المخدرات (uyuşturucu kullandı) örnek olarak verilebilir.

Fiil+Fiil: أقبل يناددي (seslenmek üzere yöneldi), جعل يقول (söylemeye başladı) örneklerinde fiillerin birlikte kullanıldığı görülür.

² Muhammed Ebu’l-Ferec, *el-Me’acimu’l- ‘Arabiyye fi Davi’ d- Dirasaati İlmi’l-Luga*, Daru’n-Nahdati’l-Arabiyye, Beyrut, 1966, s.111.

³ İbn Manzur, *Lisanu’l-‘Arab*, Dârü Sadır, Beyrut, tsz., c.I, s.519.

⁴ Hakkı Suçın, *Çeviribilim Öteki Dilde Var Olmak*, Multilingual, İstanbul, 2007, s.127.

⁵ Muhammed Ebu’l-Ferec, *el-Me’acimu’l- ‘Arabiyye fi Davi’ d- Dirasaati İlmi’l-Luga*, s.111.

İsim+İsim: تسلسل الأحداث (ürün listesi), قائمة المنتجات (seçim sandığı), صندوق الاقتراع (olayların bağlantısallığı), ارادة الدماء (kan dönmek), حقن الدماء (kan dökülmesini engellemek), سفك الدماء (kan dönmek), حرمة الدماء (can emniyeti), خيبة الأمل (hayal kırıklığı), هجرة الأدمغة (beyin göçü), بنك المعلومات (bilgi bankası), أمير الشعراء (şairlerin prensi), محكمة الاستئناف (istinaf mahkemesi), جوهر الأشياء (varlıkların özü), فقدان الذاكرة (hafıza kaybı), حلقة بحث (seminer) bu yapıda gelen eşdizim örnekleridir.

İsim+Sıfat Birlikteliği: أغلبية مطلقة (salt çoğunluk), الاكتفاء الذاتي (kişisel yeterlilik), علاقات قوية (sağlam, güçlü ilişkiler), قضايا ملحة (hayati meseleler), صناعة ثقيلة (ağır sanaayi), بيان ختامي (sonuç bildirgesi), جهود جبارة (büyük çabalar), جهد دائم (sürekli çalışma), جامعة حكومية (devlet üniversitesi), حاج ماسة (zaruri ihtiyaç), الوضع الراهن (anlık durum), حلقه بحث (seminer) yapılarını örnekler olarak sıralayabiliriz.